

—
Bitwa przy Moście Mulwijskim.
Konsekwencje

Seria monografii naukowych

Wielkopolska kolebką państwa polskiego –
1050. rocznica chrztu Polski

Komitet naukowy serii:

prof. dr hab. Leszek Mrozewicz

prof. dr hab. Andrzej Marek Wyrwa

prof. dr hab. Grzegorz Łukomski

dr hab. Zygmunt Kalinowski

dr Janusz Górecki

Institut Kultury Europejskiej
w Gnieźnie

Poznańskie Towarzystwo
Przyjaciół Nauk

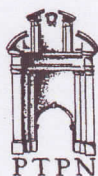
Muzeum Pierwszych Piastów
na Lednicy

Bitwa przy Moście Mulwijskim. Konsekwencje

pod redakcją naukową

Zygmunta Kalinowskiego i Daniela Próchniaka

Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
Poznań 2014

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
<http://www.ptpn.poznan.pl>
dystrybucja@ptpn.poznan.pl

Główny Redaktor Wydawnictw PTPN
Danuta Konieczka-Śliwińska

Seria:
Wielkopolska kolebką państwa polskiego –
1050. rocznica chrztu Polski

Tom I. Bitwa przy Moście Mulwijskim. Konsekwencje

© by Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
© by Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
© by Instytut Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie, Poznań 2014

Recenzenci:
Jan Iluk, Adam Łukaszewicz

Redakcja naukowa:
Zygmunt Kalinowski i Daniel Próchniak

Opracowanie dyskusji oraz przypisów:
Daniel Próchniak

Redakcja językowa i korekta:
Janina Chodera, Hanna Kossak-Nowocien

Projekt graficzny serii i projekt okładki:
Mirosław Adamczyk

Publikacja dofinansowana ze środków
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego
oraz przy wsparciu Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
i Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

ISBN 978-83-7654-348-2
ISSN 2392-1846

Wstęp

Źródeł cywilizacji europejskiej zwyczajowo upatruje się w trzech zjawiskach kulturowych – nauce i filozofii greckiej, prawie rzymskim oraz religii chrześcijańskiej. Ta ostatnia zapanowała na całym terytorium „cywilizowanego” świata śródziemnomorskiego pod koniec IV wieku, jednak wydarzenia szczególnie ważne dla jej rozpowszechnienia rozegrały się kilkadziesiąt lat wcześniej, na początku tego stulecia. Wszystkie związane były z osobą Konstantyna Wielkiego. Tradycyjnie wskazywanym, takim „podręcznikowym” momentem jest rok 313, w początkach którego Konstantyn wspólnie z Licyniuszem miał wydać tzw. edykt tolerancyjny w Mediolanie. Obecnie znaczenie tego faktu stanowi przedmiot polemik, zawartych także w niektórych tekstach w prezentowanej monografii. Wydaje się bowiem, że wydarzeniem rzeczywiście przełomowym, pociągającym za sobą donioślejsze skutki – dla ówczesnych i późniejszych pokoleń – była bitwa przy Moście Mulwijskim, do której doszło kilka miesięcy wcześniej, 28 października 312 roku, kiedy to Konstantyn pokonał Maksencjusza. Zwycięzca dysponował armią dwukrotnie mniej liczną od pokonanego, triumf miał więc oczywistą wymowę militarną. Maksencjusz utonął w nurtach Tybru, co w wymiarze politycznym sprawiło, że Konstantyn stał się jedynowładcą Zachodu.

Jednak najbardziej doniosłymi skutkami batalii były głębokie przemiany – doraźne i długofalowe – w sferze religijnej, które, jak się wkrótce okazało, wywarły wpływ również na inne obszary życia społecznego. Wizja, opisywana przez starożytnych historyków, jakiej doznał Konstantyn w przededniu bitwy, przyniosła – ich zdaniem – nie tylko nawrócenie cesarza na chrześcijaństwo, ale także zmianę pozycji wyznawców tej religii w cesarstwie. Przychylność Konstantyna i wszystkich niemal jego następców spowodowała, że chrześcijaństwo zyskiwało status coraz bardziej uprzywilejowany, by pod koniec stulecia stać się jedyną religią dozwoloną w Imperium. Nie bez powodu zatem bitwę przy Moście Mulwijskim można traktować jako początek wielkiego procesu określanego przez uczonych jako tzw. przełom konstantyński.

Przyjmując taką właśnie optykę historyczną, latem 2011 roku zaproponowałem Instytutowi Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Gnieźnie zorganizowanie – wspólnie z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – międzynarodowej konferencji „Bitwa przy Moście Mulwijskim. Konsekwencje”, pomyślanej jednocześnie jako pierwsza w cyklu pięciu dysput poprzedzających rocznicę 1050-lecia chrztu Polski, przypadającą w roku 2016. Spotkania odbyły się w Gnieźnie i na Ostrowie Lednickim 26 i 27 października 2012 roku, dokładnie w dniach bezpośrednio poprzedzających 1700. rocznicę bitwy. Uczestniczyli w nich specjaliści z kilku ośrodków akademickich w Polsce (Bydgoszcz, Gdańsk, Lublin, Łódź, Opole, Poznań, Toruń, Warszawa), oraz goście z Uniwersytetu Bukareszteńskiego.

W przebiegu obrad konferencji przewidziano dyskusje po wygłoszonych referatach, które stały się pierwszym krytycznym głosem środowiska badaczy na formułowane w wystąpieniach tezy. Dyskusje te stanowią integralną część prezentowanego w monografii materiału analitycznego. Zapowiedzią następnej konferencji poświęconej liturgii i teologii chrztu była wycieczka dla uczestników spotkania na Ostrów Lednicki i możliwość obejrzenia *in situ* relikwii jednego z basenów chrzcielnych odkrytych w kaplicy pałacowej.

W niniejszej monografii znalazły omówienie zagadnienia należące do czterech obszarów tematycznych.

Społeczno-polityczne aspekty zwycięstwa Konstantyna ukazują opracowania zamieszczone w części I: *Polityka i państwo*. Dariusz Spychała starał się zarysować „obiektywny” portret Konstantyna, kształtowany przez współczesnych i potomnych (*Konstantyn Wielki – święty cesarz czy tyran? Chrześcijański kult władcy na ziemiach wschodnich i zachodnich cesarstwa*). Adam Ziółkowski koncentrował się na prowadzonej przez Konstantyna polityce religijnej, zalecając ostrożność w stosowaniu sformułowania „przełom konstantyński” (*Polityka religijna cesarstwa – „wynałazek” przełomu konstantyńskiego*). Jan Prostko-Prostyński przedstawił postawę senatu rzymskiego wobec V–VI-wiecznej rzeczywistości religijnej (*Rola senatu w polityce religijnej państwa późnorzymskiego w V i VI wieku*). Krystyna Stebnicka wskazała na wyjątkową pozycję Żydów w cesarstwie 1. poł. IV wieku (*Polityka Konstantyna wobec Żydów. Pozycja patriarchy*).

Część II – *Religia i Kościół* – zawiera szkice poświęcone różnym aspektom życia religijnego w cesarstwie epoki Konstantyna. Otwiera ją tekst Danuty Musiał o funkcjonowaniu kultów pogańskich w chrześcijańskim Rzymie IV stulecia (*Polityka cesarzy IV wieku wobec kultów tradycyjnych*). Sławomir Bralewski, opisujący różne przejawy pogańskiej *pietas* obecnej w Rzymie przedkonstantyńskim, skonfrontował je z pobożnością i religijnością chrześcijan (*Przełom konstantyński a religijność Rzymian w wiekach IV i V – wybrane zagadnienia*). Ewa Wipszycka na przykładzie Kościoła egipskiego zreferowała charakter zmian w organizacji Ko-

ściola w czasach Konstantyna (*Kościół egipski czasów tetrarchii i kościół Konstantyna. Nowe źródła – nowe hipotezy*), a ks. Józef Naumowicz wskazał na szczupłość źródeł opisujących najwcześniejsze rytury liturgiczne i ograniczenia w procesach ich rekonstrukcji (*Liturgia i kult chrześcijański po roku 312 – nowe warunki rozwoju*).

Część III – *Kultura artystyczna* – tworzą cztery opracowania odnoszące się do sztuk plastycznych. Elżbieta Jastrzębowska opracowaniem na temat architektury maksencjańskiej (*Maksencjusz – ostatni czy pierwszy twórca rzymskiej architektury późnoantycznej*) określiła pole do dyskusji nad początkami architektury wczesnochrześcijańskiej, stawiając tezę o wiodącej roli Maksencjusza w tej kwestii. Polemiczne do tezy Elżbiety Jastrzębowskiej stanowisko zaprezentował dr Zygmunt Kalinowski szkicem *Basilica Constantiniana – dom spotkań czy „świątynia”?*, wskazując na doniosłą rolę w tej kwestii budowniczych Konstantyna. Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska (*Przełom konstantyński w twórczości artystycznej chrześcijan – pytania, hipotezy, fakty*), diagnozując oblicze sztuk plastycznych w czasach Konstantyna, wskazała na trudności z datowaniem wielu zabytków.

Rumuńscy badacze: Adriana Panaite i Alexandru Barnea, analizujący w studium przypadku sztukę prowincji limesu dunajskiego, zaprezentowali interesujące przykłady dzieł sztuki rozwijającej się z dala od ówczesnych centrów artystycznych. (*Sztuka chrześcijan nad dolnym Dunajem w IV w.*)

Ostatnią, IV część: *Prawo i armia*, tworzą trzy opracowania poświęcone zmianom, jakie nastąpiły po przejściu władzy przez Konstantyna w prawodawstwie rzymskim i w wojsku. Analiza Jacka Wiewiorowskiego, *Matżeństwo przez porwanie w antyku. Ustawa Konstantyna I (CTh 9.24.1) w świetle psychologii ewolucyjnej*, ukazuje zmiany normatywne w prawie rzymskim, szukając przyczyn tych zmian również poza kulturą chrześcijańską. Opracowanie Piotra Sadowskiego *Konstantyn Wielki a gladiatorzy. Wokół konstytucji cesarskiej ogłoszonej w Bejrucie (CTh. 15.12.1)* dowodzi wpływu światopoglądu chrześcijańskiego na spadek zainteresowania walkami gladiatorów i zmianę regulacji prawnych w tej kwestii, co w końcu doprowadziło do zaniku w kulturze rzymskiej zapotrzebowania na tego typu „rozrywkę”. Szkic Mariusza Ciesielskiego, *Reformy i barbaryzacja armii rzymskiej za Konstantyna Wielkiego – następstwa*, stanowi próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie o następstwa reform w armii rzymskiej za Konstantyna, w tym jej barbaryzację, i ich wpływ na dalsze dzieje cesarstwa zachodniorzymskiego.

***

Dziękując wszystkim uczestnikom konferencji za ich wystąpienia i pełne zaangażowanie w dyskusjach nad nimi, chciałbym podziękować również osobom,

które przyczyniły się do powstania niniejszej monografii – Dyrektorowi Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Panu profesorowi Andrzejowi Wyrwie za włączenie konferencji w cykl debaty naukowej nad początkami chrześcijaństwa w Polsce, a Panu profesorowi Leszkowi Mrozewiczowi – Dyrektorowi Instytutu Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Gnieźnie za zaufanie i przyjęcie mojej propozycji współpracy przy jej organizacji. Słowa podziękowania kieruję do młodych naukowców – Pani dr Emilii Twarowskiej-Antczak i Pana dr. Krzysztofa Antczaka za wzięcie na siebie trudu organizacji technicznej konferencji. Wyrażam także wdzięczność Panu dr. Danielowi Próchniakowi, który przyjął moją propozycję współpracy przy naukowej redakcji tego tomu. To jego wiedzy, doświadczeniu i erudycji książka ta zawdzięcza swój ostateczny kształt merytoryczny. Dziękuję Panu profesorowi Mirosławowi Adamczykowi za projekt graficzny serii oraz za intrygującą okładkę, która jeszcze przed drukiem wywołała ożywioną dyskusję. W końcu dziękuję Wydawnictwu Naukowemu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za trud wydania tego tomu.

Zygmunt Kalinowski